

Aging Choirs

The Influence of Aging on the Performance of Singers in the
Professional Choir of the Dutch National Opera & Ballet

Naomi Wierenga

5699754

Thesis MA Applied Musicology

Utrecht University

Supervisor: Dr. Floris Schuiling

Date: August 14, 2020

Utrecht University

Abstract

Due to cuts in government cultural subsidy, the choir of the Dutch National Opera & Ballet and several other choirs were not able to rejuvenate their choir, leaving them with a high number of older singers. These singers need to work until the retirement age of 67, while their health may not be optimal anymore for this high-demanding job. Research has been done into the effects of aging on the body and voice, but not on how aging affects the performance of professional choir singers. Performance can be defined as: the way of performing a piece of music, the way in which different choir members work together, the identity and self-image of singers, and the experience and knowledge of singers. The main question of this thesis is: how does aging affect the performance of singers in the professional choir of the Dutch National Opera & Ballet? Through the use of a theoretical framework and interviews with several choir singers it can be concluded that aging can affect the choir singers in negative and positive ways: physical and mental health may worsen, making the process around a performance more difficult, but expertise and knowledge increases and can help the younger singers they work together with. Younger singers in turn can bring new energy and motivation to the older singers. Thus, age diversity within a choir is very important, creating distributed cognition, and improvement and complementation of skills and abilities.

Acknowledgements

I am very thankful for all the help I have received the past few months while writing this thesis. Due to the global pandemic I was stuck at home for several months, but the support of friends and family gave me motivation to keep on working in these difficult times. Firstly, I would like to thank my thesis supervisor dr. Floris Schuiling for his feedback, critical comments, and our discussions, which helped me gain new insights and made me think outside the box. Secondly, I would like to thank the singers of the choir of the Dutch National Opera & Ballet who very kindly offered their time during the lockdown to participate in my interviews and were open to talk about my research topic. Lastly, I want to thank my parents, sister, and friends for their helpful feedback, support, and kind words.

Table of contents

Abstract.....	2
Acknowledgements	3
Introduction.....	5
Theoretical framework.....	8
Method.....	13
Results.....	16
How does aging affect the way the choir singers of the NO&B perform music?.....	16
How does age affect the way the different choir singers of the NO&B work together?.....	22
How does aging affect the identity and self-image of the choir singers of the NO&B?.....	27
How does aging affect the experience and knowledge of the choir singers of the NO&B?	29
Conclusion	31
Bibliography	34
Appendix.....	36
Notes interview A	36
Notes interview B	39
Notes interview C	43
Notes interview D	46
Notes interview E.....	50

Introduction

It is said that The Netherlands has a high density of choirs. Many towns have several choirs; Dutch people love singing together.¹ The country also has several professional choirs, for example the Dutch Chamber Choir, Groot Omroepkoor, and the choir of the Dutch National Opera & Ballet (NO&B). However, in 2011 many cultural organizations faced difficult financial times due to the cuts that were made in the cultural subsidy of the government. The subsidy of 900 million euros that was normally available for cultural organizations was cut down to 700 million. This meant that many organizations were in substantial debt, had to merge to survive, or even had to stop completely.² Professional choirs faced these problems as well, and there were fewer professional choirs left in the Netherlands. The result of the decrease in professional choirs was stagnation in the rejuvenation of the choirs, as it became harder for singers to find a job in a choir due to the lower number of vacancies. Professional singers are required to work until the general retirement age. This contrasts with for example professional ballet dancers, who can retire at the age of 38 and are able to receive money so they can retrain for a different job or profession. Singers however must continue until at least the age of 67.³ In the case of the choir of the NO&B the number of older singers is substantial due to the stagnation in rejuvenation. Most of these older singers need to keep working in the choir while their health may not be optimal anymore to be able to deliver the high quality that is required and expected. The choirs and singers have a difficult time trying to cope with this fact. The organizations themselves do make policies to release some of the pressure on older singers, but this can be very costly.

These problems call for research into this subject. There are numerous articles that describe the research done into the effects of aging on the voice of a professional singer. This includes the physical and psychological effects of aging, how these effects can influence the voice, and how singers can deal with the symptoms of aging, to be able to still use their voice

¹ Lenny Gerdes, “Nederland heeft bijna grootste koordichtheid”, NRC, accessed 24 April 2020, <https://www.nrc.nl/nieuws/2015/12/21/nederland-heeft-bijna-grootste-koordichtheid-1569210-a38812>.

² ‘Kunstsector blij met cultuurplannen ondanks bezuinigingen’, accessed 22 April 2020, <https://nos.nl/l/2042837>; Harmen Bockma, ‘Halbe Zijlstra: Er zit pijn in de bezuinigingen, dat klopt’, de Volkskrant, 11 June 2011, <https://www.volkskrant.nl/gs-b45a158f>; ‘Halbe Zijlstra: Niet Raad voor Cultuur maar publiek moet bepalen wat goede kunst is’, *Vrij Nederland* (blog), 12 January 2011, <https://www.vn.nl/halbe-zijlstra-niet-raad-voor-cultuur-maar-publiek-moet-bepalen-wat-goede-kunst-is/>; ‘Zijlstra: publiek bepaalt wat goede kunst is’, Trouw, 12 January 2011, <https://www.trouw.nl/gs-b254ab83>; *Zijlstra presenteert vandaag cultuurbezuinigen*, accessed 22 April 2020, <https://eenvandaag.avrotros.nl/item/zijlstra-presenteert-vandaag-cultuurbezuinigen/>.

³ Sociale Verzekeringsbank, ‘Uw AOW-leeftijd - Algemene Ouderdomswet - SVB’, onderwerp, 2 December 2019, <https://www.svb.nl/nl/aow/aow-leeftijd/uw-aow-leeftijd>.

in a healthy way. However, there has been no research done into what the effects of aging are for professional choir singers. This topic is currently very relevant for professional choirs, such as the Dutch Chamber Choir and the choir of the NO&B. Both choirs are dealing with the fact that they have quite a high number of older singers. The choir of the NO&B currently has 24 singers above the age of 55 in the house choir, out of the total of 45 singers in the choir. Performance evaluations can be difficult, as there is less improvement to be made when the quality of the voice decreases. Still, aging can also have positive effects on a professional singer. Often older singers have more experience in terms of preparing for and performing in concerts, and their musical knowledge can be broader than that of younger singers. Age, and the difference in knowledge and experience can also influence the way different choir singers interact and work together. Younger singers can learn from the experience that older singers have through observation and collaboration.

Aging can have effect on several things: the way of performing a piece of music, the way in which different choir members work together, the identity and self-image of singers, and the experience and knowledge of singers. All together this can be named as 'the performance'. This concept will be further explained in the theoretical framework. The research question that will be used in this thesis is: how does aging affect the performance of singers in the professional choir of the Dutch National Opera & Ballet?

The sub-questions that will be used to answer the research question are:

- How does aging affect the way the choir singers of the NO&B perform music?
- How does age affect the way the different choir singers of the NO&B work together?
- How does aging affect the identity and self-image of the choir singers of the NO&B?
- How does aging affect the experience and knowledge of the choir singers of the NO&B?

Firstly, I will give a theoretical framework, in which I define performance, look into research that has been done on aging and the voice, and introduce the concept of distributed cognition. This is followed by the method, where is described what qualitative interviewing is, which type of singers of the choir were selected as interviewees, and which questions were asked in the interviews. The results of the interviews are then discussed and structured per sub-question. In the conclusion the answer is given to the research question and further research recommendations are given. The main conclusion of this research is that aging can influence the performance of the choir in several ways. Age diversity in a choir is very important and

can lead to better results, though due to the negative influence aging can have it can also be more challenging to have an age diverse choir.

Theoretical framework

Performance can be defined in several ways. The four definitions I use throughout this research are all related to or have an effect on the way the singers in a choir work and are aspects that can be influenced by aging. Firstly, performance refers to the physical and mental act of performing a piece of music. When a singer performs or rehearses, they use their voice muscles, move their body on stage, and use their memory to recall the music and choreography they studied. Secondly, the performance of the choir can be understood as the way the singers work together, and how the group functions. A choir always consists of multiple people who work together. The way they work, their performance, is then not only the way they individually work, but is a collaborative group process as well. Thirdly, the identity and self-image can be seen as a part of the performance. The way they view themselves and how they handle possible changes in their lives has an effect on their work and the way they present themselves; their performance. Lastly, the knowledge and expertise the singers have is part of the performance as well. Throughout the career of a singer they are able to build their knowledge and gain more experience and use this in their work. These four aspects are examined through the use of the four sub-questions, which are used to formulate an overall answer to the general question of how aging influences the performance. In this theoretical framework these four aspects are discussed and how they relate to aging. This information provides a basis for the interviews.

Voice

Singers are often compared to professional athletes, as the work they do is taxing, demanding, and strenuous on the body. Athletes push their bodies to be able to perform at a high level in their category of sport. They train their muscles and their body needs to be in top condition. This is something they often cannot keep up for their whole life as it is such a demanding job. This is the same for professional singers; their performances are expected to be of a high level. To get to the point where they can perform and meet this level, they train their muscles, mainly their vocal cords. However, it is not only the vocal cords that do the work when someone sings; the whole body is supporting the voice. Take for example the breath support: the diaphragm needs to be trained in order to give support to the breath and release tension on the vocal cords. In order to be a professional singer, like a professional athlete, there is a lot of physical training involved to reach the expected level. When singers

cannot deliver this high level anymore, they will often be without work and are forced to find a different job.

The career of a singer can start quite late in life. The voices of singers start to mature in early adulthood and are in optimum condition until around the age of 50, and after this the voice quality starts to decrease. This means that singers reach their prime later in life, and often encounter problems with their voice early in their career, compared to other jobs.⁴ When using the term ‘older singers’, I refer to singers who either experience a decrease in their vocal quality or are of an higher age. Due to aging the voice quality starts to decrease. Aging can have effect on the physical aspect of the singer, but also psychological aspect. The body undergoes many changes when it grows older. Due to these changes the voice can become less powerful, less intense, and produce a breathier sound.⁵ The menopause causes changes in the hormones of women, which can affect the body and voice negatively.⁶ Also, when a person ages, they become more susceptible to various diseases. Many diseases affect the body and voice, which makes the job of being a singer more difficult.⁷

Identity & self-image

Apart from the physical changes in the body, aging also affects singers psychologically. Recalling memories can become more difficult, and the memory capacity also decreases. This, combined with physical changes, can be hard for people to accept: “(...) there is (...) a tendency to project a fixed sense of self with associated physical and psychological capacities.”⁸ It means that a singer can still think their body and brain work the way they used to work when they were younger, but in reality it does not. Research shows that when singers accept the changes that happen to them when they age and adapt the approach to their work, they are more successful in extending their career in singing. Changes in approach can for

⁴ Julia Davids and Stephen LaTour, *Vocal Technique: A Guide to Classical and Contemporary Styles for Conductors, Teachers, and Singers, Second Edition* (Waveland Press, 2020), 242-243; Robert Thayer Sataloff, *Vocal Health and Pedagogy: Science, Assessment, and Treatment, Third Edition* (Plural Publishing, 2017), 320; Robert T. Sataloff and Jane W. Davidson, ‘The Older Singer’, *The Oxford Handbook of Music Education, Volume 1*, 13 September 2012, 610; Willem Kersing, ‘De stembandmusculatuur: een histologische en histochemische studie’, Dissertation, 1983, 125.

⁵ Jane W. Davidson and Lynne Murray, ‘Voice Management and the Older Singer’, *The Oxford Handbook of Singing*, 11 April 2019, 586.

⁶ Robert T. Sataloff and Jane W. Davidson, ‘The Older Singer’, *The Oxford Handbook of Music Education, Volume 1*, 13 September 2012, 613; Davidson and Murray, ‘Voice Management and the Older Singer’, 586; Chad Whited et al., ‘The Aging Voice’, in *The Performer’s Voice*, ed. Michael S. Benninger, Thomas Murry, and Michael M. Johns (San Diego: Plural Publishing, Inc, 2016), 92.

⁷ More in-depth information regarding the physical changes of the body and voice and specification of the changes is discussed in the results chapter.

⁸ Sataloff and Davidson, ‘The Older Singer’, 610.

example be taking more rest and adapting singing techniques.⁹ In this way a singer is not fighting against the changes and making them worse.

Collaboration and distributed cognition

Besides the effect aging can have on the voice and self-image of a singer, it can also have an effect on the interaction of choir singers. In performance studies this effect among others is researched. Historically musicologists tended to focus on the piece of music itself and used that as the object of their research. Creativity was to be found in the text, the composition, and the individual. However recently, since around the year 2000, the focus has shifted. It is argued that creativity in music can also be found in the environment around the composed piece of music, in performances and rehearsals. In this way the interactions between humans and the processes around a music piece also become points of attention in the research of musicologists.¹⁰

This shift of focus towards the processes around a piece of music means that creativity is not seen to solely reside within the composer and their composition, but also in the musicians performing a work. On top of that, it allows for creativity to not be seen as something individual that only one person expresses, but that multiple, for example performing musicians, can express. Creativity is then an outcome of the social interactions between musicians. Alfred Schütz introduced this, and describes that musicians are able to converse many things through the act of making music together:

[Co-performers] share not only the inner *durée* in which the content of the music played actualizes itself; each, simultaneously, shares in vivid present the other's stream of consciousness in immediacy. This is possible because making music together occurs in a true face-to-face relationship – inasmuch as the participants are sharing not only a section of time but also a sector of space. The other's facial expressions, his gestures in handling his instrument, in short all the activities of performing, gear into the outer world and can be grasped by the partner in immediacy. Even if performed without communicative intent, these activities are interpreted by

⁹ Davidson and Murray, 'Voice Management and the Older Singer', 588; Sataloff and Davidson, 'The Older Singer', 616.

¹⁰ Nicholas Cook, *Music as Creative Practice* (Oxford University Press, 2018), 1, 6-7, 16-17, 19-20; Roy Howat, 'What Do We Perform?', in *The Practice of Performance: Studies in Musical Interpretation*, ed. John Rink (Cambridge: Cambridge University Press, 1995), 3-4; John Rink, 'Preface', in *Musical Performance: A Guide to Understanding*, ed. John Rink (Cambridge: Cambridge University Press, 2002), xi-xii; Lawrence Kramer, 'Performance', in *Interpreting Music*, 1st ed. (University of California Press, 2011), 258-259.

him as indications of what the other is going to do and therefore as suggestions or even commands for his own behavior.¹¹

Through music people can interact with each other; rehearsals are then a place where musicians are constantly socially interacting with each other. Not only do they exchange thoughts, feelings, and knowledge through conversations, but when making music together, they also communicate.¹² When looking at a choir that is rehearsing or performing, there is an additional person who is not an executing musician in that time and space, but who does communicate information to all the singers. This person, the conductor, is needed because a singer in a big choir is not able to have this close face-to-face relationship with all the other singers. The conductor is then the central leader and conveys rhythm, dynamics, emotion, and much more through his or her gestures. In this way the singers are able to have a better understanding of what their co-performers are expressing.¹³

Perhaps not everyone will be expressing the same information to each other. Cook refers to the term ‘distributed cognition’. Distributed cognition can be seen in a group “where no one person knows everything: rather, different people know different things and smooth operation depends on the interlocking of their knowledge.”¹⁴ Collaboration in a group will be the most successful if all the participants that join in the task each know different things. If everyone has similar knowledge, improvement can stagnate, and there will be a replication of skills. However, sharing abilities, knowledge, skills, and expertise leads to one unified product, but made up of individual, personal elements. For a group to reach the best result through collaboration, this distributed cognition is needed. A group then has to consist of diverse collection of people, of which age can be one variable. Different generations can have different views, opinions, methods, and ways of working. All the different abilities and fields of knowledge complement each other in the joint task. Though, all the participants do need to have the same broad goal and motivation for the task they are working on together.¹⁵

¹¹ Alfred Schütz, ‘Making Music Together: A Study in Social Relationship’, *Social Research* 18, no. 1 (1951): 95.

¹² Cook, *Music as Creative Practice*, 8, 14; R. Keith Sawyer, *Group Creativity: Music, Theater, Collaboration* (Mahwah: Taylor & Francis Group, 2003), 286.

¹³ Schütz, 95.

¹⁴ Cook, 29.

¹⁵ Cook, 29.

Expertise and knowledge

When looking at creative collaboration, distributed cognition is sometimes termed as distributed creativity. In a group with musicians, distributed creativity can be seen when each member has for example different skills, is in a different stage of life, or has different knowledge. In a musical ensemble, “each musician stamps the ensemble with his or her own identity, but also tries to blend in with the group.”¹⁶ The discussed above expertise and abilities that the musicians can have, are not solely innate talents: “expertise requires extended, deliberate efforts. Even the individuals initially considered "gifted" must continue to practice for years and decades.”¹⁷ This means that it is important to continue on with learning and training throughout the professional musical career. To acquire a group of musicians with different abilities and levels of expertise, it is then also important to include musicians of different ages and in different stages of their career, as each will be in a different stage of their ongoing learning process. If there is a wish to have a distributed creativity in a choir, there is a need for a diverse group of singers.

¹⁶ Elaine Goodman, ‘Ensemble Performance’, in *Musical Performance: A Guide to Understanding*, ed. John Rink (Cambridge: Cambridge University Press, 2002), 159.

¹⁷ K. Anders Ericsson, Kiruthiga Nandagopal, and Roy W. Roring, ‘Giftedness Viewed from the Expert-Performance Perspective’, *Journal for the Education of the Gifted* 28, no. 3–4 (2005): 306.

Method

To discover more about how aging influences the performance of the choir of the NO&B, I have conducted several qualitative interviews. Qualitative interviewing focuses on the point of view of the person who is being interviewed, the interviewee. “(...) in qualitative interviewing, initial research ideas are more open-ended and there is an emphasis on interviewees’ own perspectives.”¹⁸ This is in contrast to quantitative interviews, where the interviews ‘reflect the researcher’s concerns.’¹⁹ Since there has not been much previous research done into this subject, it is important to start with qualitative interviews, and gather information on what the choir singers themselves find important.

The interviews were conducted with a diverse group of interviewees, in terms of gender and age. Because my research also focuses on the interaction of choir members, and their knowledge and expertise, it is important to have interviewees of both an older age (above 55) and a younger age (under 35).²⁰ Since there can be some differences in physical symptoms between men and women when they get older, it is also important to have male and female interviewees in both age categories.

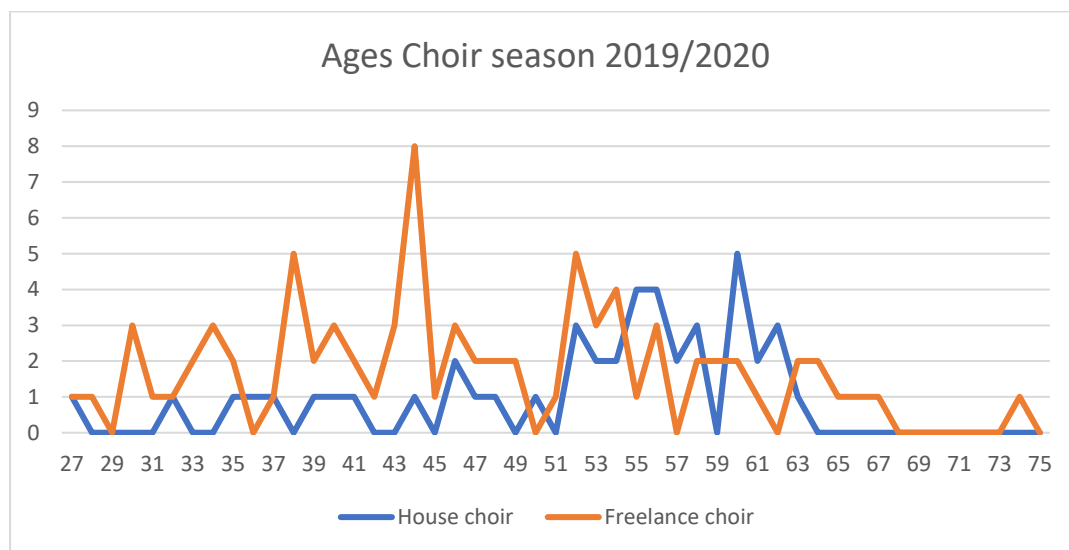

Figure 1: a breakdown of ages in the house choir and freelance choir

¹⁸ Alan Bryman, *Social Research Methods*, 5th edition (New York: Oxford University Press, 2016), 466.

¹⁹ Bryman, 466.

²⁰ No participants were selected out of the age group of 35-55. This is because the size of this research is not big enough for a high number of interviews. The choice was made to select participants in the other age groups as there is a bigger generational difference between them, making it more suitable to research how younger and older singers work together (singers in the age group of 35-55 can perhaps have overlapping generational traits with the younger or older group). Also, the age of 55 has been chosen for the older group as that is the age when the singers can start to use the elderly policy that the organization offers. The age of 35 has been chosen for the younger group as that is the age when the organization finds the voices of the singers more mature.

As can be seen in figure 1, 24 out of the 45 singers of the house choir of the NO&B fall in the older age category (55 years and above). Participants for the interviews were selected from the house choir, as they are in permanent employment.²¹ 3 participants were chosen from the older group, and 2 from the younger group.

Below is the interview guide, which has been used during the interviews. This guide changed slightly throughout the interview process, based upon outcomes of interviews preceding the next ones. The questions were designed to cover all four sub-questions, which are formulated in the introduction. Like the name says, this is purely a guide, and follow-up questions are based upon the answers the interviewee gives. All the interviews were conducted in Dutch.

The first interview served as an introductory interview. Its function was to discover what important factors are, from the participant's point of view, when thinking about the influence of aging on the performance of the choir. Based on the answers that the first participant gave in the interview, some questions were added to the initial set of questions. Including these extra questions in the interview guide helped to gain insight on the points of view that came forward out of the first interview.

The original interview guide that was used during the first interview is:

1. When you get older, do you notice any changes in your singing voice?
2. Is your self-image, in the context of being a professional singer, affected by aging?
3. Do you notice a difference in how you work together with older and younger fellow choir singers?
4. Has your musical knowledge and expertise changed throughout your professional singing career?

Based on the first interview, these questions were added:

5. Do you think it is important or not important that a chorus is made up of a diverse group of people?

²¹ Participants have been selected from the house choir and not from the freelance choir because the house choir singers are in permanent employment, which means they almost always work together with the same colleagues (except for example when freelancers are added for a production) and sing in all the productions of a season. Since my research also focuses on how singers work together, it is best to interview singers who work intensively together with other singers in a group that roughly stays the same throughout the season.

6. What is your opinion about the current retirement age and the policies NO&B has for older singers?

The questions that were used for the participants of the younger group:

1. Do you think you are able and want to do this job until your retirement?
2. Do you notice a difference in how you work together with older and younger fellow choir singers?
3. Do you think it is important or not important that a chorus is made up of a diverse group of people?
4. Has your musical knowledge and expertise changed throughout your professional singing career?
5. What is your opinion about the current retirement age and the policies the NO&B has for older singers?

Below I will discuss the results of the interviews I conducted. Because the interviews have been done anonymous, no names will be used, instead I will use the letters A, B, C, D, and E to refer to the various participants. Participants A, B, and C are of the older group and participants D and E are of the younger group. Participants A and D are male, and participants B, C, and E are female. The letter Q signifies the questions asked by the interviewer. The full notes of the interviews are included in the appendix, and the results are discussed and ordered by the different sub-questions.²² At the beginning of each chapter a short summary is given of the results.

²² The quotes are translated into English. The exact wording in Dutch can be found in the appendix.

Results

How does aging affect the way the choir singers of the NO&B perform music?

Previous research shows that the body changes when the singer gets older and they lose flexibility and energy. The mental health of a singer is also affected, remembering information can become harder, which makes the job of a singer in the choir of the NO&B more difficult, as they need to know several operas by heart. Though, the eventual vocal quality that singers deliver generally does not change. By maintaining the voice well through physical exercise, singing lessons, and vocal exercises, the older singers are still able to deliver the level of quality that is expected of them in their job. However, the body does get older, and delivering that quality costs more time than when they were younger. Sometimes practicing for rehearsals and memorizing music needs more time, and there is often more time needed to rest after an intense period. This means that changes that happen when aging, while not directly affecting the eventual quality of the delivered product, do influence the process around the product, making it harder to easily achieve the desired quality. My initial focus during the interviews on changes in the singing voice changed, as participants noted that the quality that they deliver does not become less, but the process becomes different and can be more difficult. It shifted my perspective from struggles that singers experience during performances, towards difficulties that arise during the process towards a performance. That is where aging affects the singer the most.

Like mentioned in the theoretical framework, research has been done into the effects of aging on the body and voice. Physical changes occur, hormones change, and people are more susceptible to diseases. Firstly, the physical side: the body undergoes many changes when it grows older:

The facial muscles decrease in elasticity, there is a reduced blood supply to the area, and collagen fiber breakdown may affect connective tissue. The jaw joints undergo extensive changes and the mouth becomes affected, with the mucous membranes, tongue surface, dentition, and pharyngeal and palatal muscles all experiencing atrophy. In the larynx, the cartilages ossify and calcify, and the intrinsic muscles atrophy. This can result in vocal

fold “bowing” and in a soft or incomplete glottis closure, resulting in breathier voice and a reduction of power.²³

Apart from possibly getting a softer and breathier singing voice, older people can also experience a decrease in maximum speech intensity. With men it is often noticed that their minimum speaking volume increases when they age, which results in them talking more loudly because they cannot talk as softly as they used to. Conversely, the maximum speech intensity decreases, which is experienced by both men and women. Due to this decrease older people are often not able to talk with the intensity that they had when they were younger. These changes do not yet take hearing loss into account, which also has effect on the volume of the voice of elderly people. When a person experiences hearing loss, they are unable to hear softer sounds and need to speak louder to be able to hear themselves. The hearing loss also influences the sense of pitch and combined with the volume distortion it can lead to wrong intonation when singing.²⁴ When the vocal folds do not work in their optimum state anymore and the glottis does not close properly, the voice is not as strong as it could be. This results in the breath support overcompensating for this. However, the above-mentioned atrophy of muscles does not only happen in the face, but in the whole body. It means that the breath support, the diaphragm, will also be affected by this, and that it can offer less support when the body ages.²⁵ This then again has an effect on the voice, because it has to work harder since it receives less support from the diaphragm.

Secondly, when women age, they will also go through the menopause. The change in hormones has effects on the voice: “estrogen deprivation causes substantial changes in the mucous membranes that line the vocal tract, the muscles, and elsewhere throughout the body.”²⁶ Postmenopausal women report that they often notice a decrease in their vocal intensity and stamina, are less able to reach higher notes, experience a different voice timbre, have a less stable voice, and a decline of their vocal quality in general.²⁷

Lastly, due to aging, people are more prone to several diseases. Some of the diseases that can influence the singer are: “hypertension, stroke, cancer, coronary artery disease, cerebrovascular disease, osteoporosis, vision loss, anemia, arthritis, neurological dysfunction including tremor, diabetes, and gastrointestinal disorders (...). Another special condition that

²³ Davidson and Murray, ‘Voice Management and the Older Singer’, 586.

²⁴ Davidson and Murray, 586-587; Sataloff and Davidson, ‘The Older Singer’, 612-613.

²⁵ Whited et al., ‘The Aging Voice’, 92.

²⁶ Sataloff and Davidson, ‘The Older Singer’, 613.

²⁷ Davidson and Murray, ‘Voice Management and the Older Singer’, 586; Whited et al., ‘The Aging Voice’, 92.

affects the voice is thyroid disease, in both hyper and hypo conditions.”²⁸ These diseases can cause the singer to not be able to perform in their optimum state. They can for example have effect on the muscles and decrease the strength and control. The singing voice is then less strong, and it is harder to predict what the voice will do.

Results interviews

When the older interviewees were asked about changes in their singing voice when aging, they all reported that they did notice changes. Often it is not the voice that was said to get older, but the body. Participants noted that their body gets tired more quickly than before and is less flexible, however, the vocal quality that they eventually deliver is said to be the same as when they were younger.

B: In my case I have the idea, though it is hard to estimate for yourself, that purely my singing quality is still good enough, that I can technically handle everything, and that I am able to do what is asked of me. So luckily I do not have that problem. However, you do notice that it costs more energy. You can of course do many things to stay fit; I ride my bicycle a lot, go running, exercise, those kinds of things. But you do get older, your body gets older.

Participant B explains what she means when saying that her body is getting older:

B: (...) you notice that your body is tired more quickly, you need more time to recover when you have been sick or when you have an injury. Those kinds of things are of course very determinative for whether you can sing well or not. That is the same for everyone, everyone becomes older, and everyone will suffer from pain and muscles, and that has influence on your voice.

The voice becomes less flexible. But by maintaining the voice well and not putting too much strain on it, problems can be prevented or overcome.

C: I also learned to let my voice speak for itself. Before it was more about what I thought I had to do to let my voice sing. You try to find a type of system, if I do this or that, then I will get the voice this way. That works up to a certain point, but the basis has to be that the vocal cords can do that on their own. They indicate how they need to sound, or how they can sound in freedom. From that freedom you can grow

²⁸ Davidson and Murray, ‘Voice Management and the Older Singer’, 586; Sataloff and Davidson, ‘The Older Singer’, 614.

further. And then you are able to get the flexibility or clarity or timing back. On the one hand I have become stronger in that, but on the other hand I notice that you need to be careful with it. Because when you are older you will run into your limits more quickly. So in the morning I sing the ‘stars from the sky’, and in the afternoon I slow down a bit. Each day is different. (...) Back in the old days I just did everything and threw myself into everything, and I never thought about whether I could do something or not. I just could.

Participant C explains here that she cannot do everything she did when she was younger without thinking about it. She has to be more cautious now, in order to take care of the body and voice.

C: If you want to compare it to sport; I often see children play outside, and they jump over things and jump off things. I need to watch calmly: where am I going to jump, if I even jump. I do not jump easily over a little fence.

Participant A also compares singing to physical exercise, and makes a note on the eventual quality that he delivers:

A: You can maybe compare it with how you have learned to walk, or if you go running. You do that more agile than when you were for example in your fifties or sixties. It will have a different tempo, not worse, but different.

Q: So what you say is: it does not deteriorate, but it just needs a bit more time sometimes?

A: Yes, maybe you need to take a different route with the baggage you have to be able to reach the same result. So indeed, I do think it costs a bit more time.

The consequence of aging for a singer is not that the voice quality goes down, but that delivering that quality may cost more time, caution, and energy than before. In addition to that, participant B remarked that opera choir singers do not only have to sing, but also have to do intense physical movements on stage. For example, performing on a slanted stage, standing for long periods of time, running and climbing, and much more. This also takes more energy when the singer is older and results in requiring more rest afterwards.

Menopause also has effect on the voice and body of women. The mucous membranes can dry out, the hormones change, and women experience mood swings. Participant B noted

that during performances the singers often wear warm costumes and have warm lights shining on them, which is not always pleasant during menopause. Participant B found that the symptoms of the menopause were a big obstruction for her, and it was hard to keep up with everything. Though, when she had gone through the menopause, it became easier again as some of the symptoms faded away.

All these symptoms of aging can be an obstruction for older singers, but stopping at a younger age, like athletes, is not a good option, as participant B notes that the career of a singer is often at its height around the age of 40:

B: It is of course also a strange profession. You are like an athlete, but athletes know that they can never practice their profession until an advanced age. For athletes and dancers we find it quite normal when they stop in their late thirties. The problem with singers is that they often do not start until 30, professionally. They are at their peak at the age of 40. So you cannot say, well I am stopping when I am 40, because then you still have 10-15 years that you really perform at your top. So it would be a strange arrangement if we had to stop at the age of 40. But 67 is too high.

This means that a very early retirement age like athletes have will not be beneficial, as the peak of the career of a singer comes quite late in life. But the idea of an earlier retirement age is desired by participant B.

Participants in the older group noticed changes in their mental health as well. Sometimes recalling memories becomes harder, which is not profitable for an opera singer as they need to sing everything by heart without sheet music. More energy has to be put into learning all the music. Also, besides the physical body getting tired more quickly, the mind can also get tired more quickly:

B: Our job is of course very mentally taxing as well. You always have to work with many people together. Also with people whom you have been working with for many years, and with some that goes better than with others. So you notice that sometimes you can become tired mentally, that you do not want all the energy around you. But that will also have to do with aging and your personality I think.

Mentally the job can cost more energy when a singer ages, just like it does physically. Body and mind often require more rest and time to recharge in order to be able to deliver what is expected of them.

In contrast, the younger participants are optimistic about doing this job until their retirement, if the regulations stay like they are now. Like the older participants, they value good maintenance of the voice and body. By challenging themselves through other projects besides their job with the choir and finding exiting things within their job, they keep themselves mentally healthy as well. If this is not done, they notice that fellow singers can find their job monotonous and lose some passion.

How does age affect the way the different choir singers of the NO&B work together?

What can be gathered from the interviews is that difference in age between choir singers does not affect the way they work together on the ‘surface level’. What I mean with ‘surface level’ is the type of collaboration that is directly visible. As everyone in the choir has the same job, it is normal to treat all colleagues the same, regardless of their age. Participants remarked that it can be seen as disrespectful if you give unwanted advice to a colleague. However, beneath the ‘surface level’, age does have some influence on how the group works together. Often, older singers have more experience with the job compared to younger singers, so through observation younger singers are able to learn and pick up certain things or habits from the older singers. Also, younger singers often have more positive energy and motivation, which helps older singers find and regain their energy and motivation when they have lost it. The answers the participants gave when talking about diversity within the choir very much relate to the concept of distributed cognition and creativity, which is explained in the theoretical framework: distributed cognition can be seen in a group ‘where no one person knows everything: rather, different people know different things and smooth operation depends on the interlocking of their knowledge.’²⁹ The argument made is that a group which consists of different types of people with different skills and abilities prevents that a replication of skills will arise and a stagnation in improvement. The differences between the group members complement each other in the joint task. This comes forward in the interviews as well. Participants realize that a diverse group can be harder to steer towards a unified product as they will need to have the same broad goal and motivation, though, they found that a diverse group made the eventual product more interesting, and they are able to indirectly learn from each other and motivate each other.

As mentioned before, during the interviews none of the participants reported that they work together in a different way with colleagues of a different age compared to colleagues of their own age. An interviewee from the younger group noted that it is a unique situation that they sing in a choir with someone who can be their grandparent. However, both have the exact same job and function, there is no gradation. Because they are on the same level, participants said that it would not be appreciated by others if you give tips or recommendations, only if they specifically ask for it. So on the surface there is no difference

²⁹ Nicholas Cook, *Music as Creative Practice* (Oxford University Press, 2018), 29.

in ways of working together, however, indirectly and maybe unintentionally fellow choir singers can learn from each other when working together.

D: Among the older generation, the more settled people, there is less of an urge to prove themselves. When this urge is turned off, you have easier access to the knowledge of someone instead of the 'look at me knowing everything' knowledge of someone. So the moment when someone feels like they found their place, feels happy, and is just singing, they are much more musical than when they are thinking 'I have to show that I can sing very well'. And I do think that with working together and with how you use your voice, with how much you can mark during a rehearsal, with dynamic differences, with pronunciation, with a lot you can learn a lot from sitting next to someone who is doing this for longer time.

Here participant D gives an example of distributed cognition in practice. He notices that colleagues of an older age generally sing more freely, compared to younger singers, and he is able to learn a lot from those type of singers. While (older) singers may not directly give advice to fellow choir singers, their experience can still be valuable to others, because from merely observing singers can learn from each other. This combination of older singers who sing more freely and have a lot of experience with younger singers who want to learn more and are at the beginning of their career results in complementation; the older singers help the younger singers grow.

Complementation can also happen the other way around: by working together younger singers can give new energy and motivation to older singers. Even though all singers in the choir have the same job regardless of their age, interviewees remarked that there may be a difference in level of motivation between younger and older choir singers. This is certainly not applicable to all singers, but older singers can lose the motivation to work more easily as they often have been doing this job for many years.

E: There is of course an age difference. The momentum of me, the new generation of singers with DNO, is totally different than of a different century. And that is noticeable. So in terms of speed, ways of thinking, initiative, daring to do something, and ambition as well.

Besides the generation difference, participant D remarks that younger singers can be newer to the job, and can find everything exiting and fun. They still remember very clearly that there are not many jobs for singers and are grateful that they are able to do this for a living.

Younger participants noted that this enthusiasm is sometimes harder to find in the older group in the choir, and that negativity can dominate. The older singers have done this job for a longer time and are used to the whole process; this occasionally leads to boredom. In this situation the younger singers can help the older singers. Their positive energy and enthusiasm will have an effect on the older singers who might have lost their motivation.

Q: Do you notice that you as the younger singers can bring change in the negativity?

D: Yes, I also hear that often as feedback, that our positive energy can get people out of that. We have the most beautiful job in the world, because we have brought something that we found very cool – singing – to a higher level: professional singing. So we earn our money with something that we really enjoy doing. And I understand that your private life can influence this, that your situation at home may not be good, your mother may die, but you do always have to work. Though we do have – for us – the most beautiful job in the world. And I always find that very painful to see, I have often sung at places where people are stuck in their job and are grumpy, and not know anymore how privileged they are that they can do this, that they did not have to switch careers, or not have to settle for less than a minimum wage, what you often do have to do as a musician/singer if you do not have a job or are famous. However, I hear a lot of feedback that our energy can get them out of that place. That is very nice.

An interviewee from the older group remarked the same point, that the younger singers can bring a new energy to the choir.

A: I really like that there is much more young blood, which is great. I can relate to them in a way: that was the age when I came in here. They are very nice mirrors. They bring a new sound, which I also like. That also gives me a nice feeling, making music together, young and old. Young people who look at the older people, older people who look at the younger ones, so I think it is a very nice blend. I must say that we missed that because of the cuts in funding from the government. There was a vacancy stop. So in that respect I think the presence of the younger generation is very important for the choral sound as a whole, but also the individual collegiality. (...) Those young people enliven and rejuvenate the sound. You notice that you are getting older, more rigid, and stiffer. The young people bring a slightly different energy with them.

This is another example of distributed cognition in practice. The energy and motivation of younger singers influences older singers and helps them gain more energy. It complements and improves the motivation of older singers.

Age diversity

All the participants had the same opinion on diversity in the choir, all found it important that a choir consists of a diverse group of singers in terms of age.

B: Yes [age diversity] is very important. We also often have to depict a reflection of society and it is a bit strange if you only see old people or only young people. Only young people would not be good either, because they behave differently, walk differently, so I think it is important for a director that such a group consists of different types of people and ages. Also for the sound, you now notice, now that young people are joining, that those voices are sometimes not yet fully developed and sound a bit younger. For the foundation you need some richer voices that have really grown, which gives a different timbre. So yes I think it is important in every way that it is a diverse group. And it is also important with the hiring policy that they hire different ages, not just young people. Because when I was hired, a whole group of young people were hired and now they are all old at the same time, which is not good either. You have to ensure that it is always distributed over the years.

For both the image that is portrayed on stage and the sound the choir produces, it is important to have a mix of older and younger singers. An interviewee from the younger group also noted that the experience that older singers can have helps younger singers to learn the customs of the choir more quickly.

D: Yes, I think it is very important that [a choir] consists of a diverse group of people. Not only to give a cross section but also because of experience. You see, if you have a choir with only young people, then the energy level is very high, but they do not know the tricks of the trade on and around the stage and the habits of how to interact with people. And if someone has been there for twenty years, it is easier to adopt those manners. For example, now during the lockdown, as long as we do not sing together, it is not maintained that we sing together. You can easily join a group that works well together. People who have been there a bit longer know how to work together. If you have a choir that has only existed for a year, you will hear that it has only existed for a year, because you notice that they are not yet so well attuned to each other. The

structure of the National Opera is then really good because there are many people who have been there for a long time. It is not on demand, like for example Cappella and Dutch Chamber Choir are now forced to do. Although you do tend to stick to certain freelancers, but in principle they create a new choir composition every year. And it is precisely that kind of heart of the permanent choir that is very nice, to guarantee that quality.

This proves that there are many positive aspects that come with a diverse choir in terms of age. However, a diverse group of people in a choir can be harder to manage and work with than a more homogenous group. The differences between the generations can sometimes be difficult to deal with as they will not agree on everything.

A: We have one product to do together, yet with a variety of people. And that unity in diversity is quite a task, because not everyone is the same. That is also very difficult, to be able to make that unity in diversity sound and radiate outwards.

Participant E notes the same:

E: The more visions there are in a group, the more difficult it becomes to agree on something together. But I do hope it comes out in a positive way.

Q: Do you think it is better to have a choir with a group consisting of the same type of people, or do you think it is better if it is a diverse group?

E: Personally I think if it is a diverse group. A group of people who are very similar can be very easy, but also very boring. Though very easy to manage. A group with various visions and cultures can be more difficult to manage, but they also bring more excitement and spirit.

A diverse group might be more of a challenge, but the participants came to the conclusion that, compared to a homogenous group, it will lead to a better and more interesting result.

How does aging affect the identity and self-image of the choir singers of the NO&B?

Participants in the older group reported that aging does affect their mental state. It can sometimes be hard to admit that the body does not work the way it did when they were younger, and that recalling memories and information can become more difficult. Fighting against these changes will not help but learning how to work with them will benefit the body and voice. Mental health can affect the voice: one participant stated that the mental state is affected by situations in the private life, for example the COVID-19 crisis. The singer can become less strong because of this and have less energy, and that has effect on the voice. Though by ensuring that the mental health is in a good state and that changes in the body are not fought against and instead accepted, the voice will be less affected by this. This is also mentioned in the theoretical framework; the research of Sataloff and Davidson shows that accepting changes can extend the career in singing.³⁰ The participants in the older group realize that keeping up a good mental health will benefit their voice and career. So aging can negatively affect the identity and self-image of a singer and can stagnate progress in their career, though, singers of the NO&B choir are aware of this and realize the importance of being mentally healthy and accepting changes that come with aging.

Participant A describes how it feels for him to age and brings attention to the fact that the mind might stay the same while the body becomes older. A: “The instrument is directly linked to your person, and I notice a fragility in this as you get older. The mind remains young, the body becomes a little more rigid and stiff.” Also, insecurities can arise that are about how other people will perceive them and the image that they have of them. Participant B experiences this:

B: You will also start to wonder; can I still sing that? And of course you often work with younger colleagues, and then you will also wonder, how will they view me? Because back in the day when you would talk about older singers, you would say that you can no longer sing above 60. And nowadays you have to, so that problem also becomes clearer. And yes you will wonder what do they think and do I still function well? That is also something that occurs, you become a little more insecure.

B: You have to perform every rehearsal. You are always afraid that the choir conductor or that your colleague next to you says well, that sounded a little less

³⁰ Sataloff and Davidson, ‘The Older Singer’, 616.

pleasant today than usual. And you do not want that, you want to look as good as possible every time. That is also quite taxing to always have to perform.

This feeling of constantly needing to perform perfectly that participant B describes can have a negative effect on the self-image of singers. Especially when they age and experience problems in their mental or physical health, it can be hard to let go of the perfectionistic thoughts and admit things are different compared to when they were younger. Here the combination of younger and older singers in a choir could become negative, so it is important that older singers do realize that their body and mind will change when they age, and that they should not constantly compare themselves to the younger singers they work together with. Like participant B mentioned, an older singer can start to doubt themselves and be self-conscious about how they are viewed by younger singers, who might be in a better state in terms of physical and mental health. Even though it can be hard to admit that some things might not be possible anymore, it is good to accept the changes:

C: Are you able to look at yourself in the mirror? That is what I am learning more and more as I get older, also thanks to my coach, who pays a lot of attention to that. So you will not get stuck in the past. I try to be very honest with myself every time, even if I do not handle it well. When I think, yes now I let myself be tempted too much by hanging or staying in worry mode. You have to allow that from time to time, you do not just have to say that I do not have any problems, I am fine.

Q: And you notice when you look at yourself honestly and accepts things that it is easier to deal with them?

C: Yes. For me personally, by singing I give myself a chance to grow. You are so confronted with yourself and with your limitations in it. Also with your good sides, let me not forget that. You will come across your total picture, because your voice responds to everything. Whether you are sad, angry, very happy, exhausted, when you hate something, or unknown things, the voice notices everything. And then you can say, I am just going to continue singing, but that also has its consequences, if you are not singing free. You will have to investigate what is going on.

Here participant C brings attention to the importance of not only caring for the body and voice when aging, but also realizing that the mind and emotions can greatly affect the performance of a singer as well. By deciding to not ignore your emotions and looking at yourself honestly, she notices that she is able to deal with it better and sing more freely.

How does aging affect the experience and knowledge of the choir singers of the NO&B?

The older participants noticed that during their career their knowledge increased, and that they gained more experience. In the theoretical framework it is described that expertise and knowledge are not solely innate, but that this is acquired throughout the whole career:

“expertise requires extended, deliberate efforts. Even the individuals initially considered "gifted" must continue to practice for years and decades.”³¹ The participants noticed this as well, and this learning mindset not only contributes to their own career, but also has an effect on the singers they work together with. This is also an important aspect of the distributed cognition, which is favorable in a group as it will lead to better results. To acquire a group with distributed cognition it has to contain people with different skills and abilities.

Throughout their ongoing learning process and career the singers will have different levels of expertise and knowledge, that is why a group needs to have people in different stages of their career in order to create distributed cognition.

Older singers often have done many productions and have sung many music pieces, and this experience increases the repertoire knowledge, and the knowledge of how to sing pieces from different composers: A: “You sing Bach differently than Verdi, and Verdi differently than Wagner.” This knowledge and experience helps the singers to pick up things more quickly, use less energy, and can make the rehearsing process easier. The mindset of wanting to learn, even when they might have done this job for many years, inspires younger singers around them as well. Participant E describes a situation where distributed cognition can be seen: the knowledge of older singers helps younger singers.

E: I learn from the person who has something to learn (...).

Q: Does it give you more energy when you work with older singers who also have the motivation to learn new things?

E: Yes, of course, I am always looking for that.

Q: How do you find that it helps you?

E: It makes the work pleasant. For example, they tell you, when there is a production that is older, what happened then and that is also nice to hear. Or those experiences

³¹ Ericsson, Nandagopal, and Roring, ‘Giftedness Viewed from the Expert-Performance Perspective’, 306.

from back then, whether something funny or something serious happened. I learn that from them too.

The mindset to keep on learning can also help singers to maintain their instrument and enables them to have the energy to do this job until their retirement age. In the previous chapter it is stated that not fighting against changes and looking at yourself honestly helps deal with the changes. The learning mindset connects to this, as being open to learning new things – which is needed because the body, the mind, and the voice change when aging and call for new techniques – requires someone to be open to accept changes and find ways to work with them. Participant C notices this with older colleagues around her:

E: It is doable, as long as people are aware of the proper maintenance of their instrument. I have also worked in other choirs, where I also see that when people get older they sometimes take less care, and that causes them to run into difficulties when they turn 60, 62, or 64. As long as you know that your instrument, and that means your mind, your body, your fitness, and your technique, if you keep developing that, you can do it. If you do not [take care], it is certain that it will be very difficult at the age of 56.

It was also noted by participant D that learning does not stop when a singer is done with their education. Throughout the career singers will learn through experience. He compared this learning process to driving a car:

D: It is just like driving a car, you also really learn to do that when you have your driver's license. Before that you know how to do it, and [when you get your license] you learn how it really works. Then you learn how frustrating it is to drive during rush hour. It is exactly the same case with singing.

In order to create distributed cognition in a choir it is then important to have different ages in the choir, as throughout their career they will keep on learning and keep on gaining knowledge and experience. They will not all reach a plateau at a certain age; everyone will have different levels of knowledge throughout their life.

Conclusion

The main question of this thesis is: how does aging affect the performance of singers in the professional choir of the Dutch National Opera & Ballet? The theoretical framework provides information on what is already known about the physical and mental effects that aging has on the voice and body, and goes into what ‘the performance’ implies and what the important aspects of it are. This theoretical framework, combined with the description of the current situation in the introduction, is the basis for the interviews. The interviews were conducted with singers of the choir from both an older age group and a younger age group. The interview results are discussed per sub-question.

From the interviews it can be concluded that aging has both a positive and a negative effect on the performance of the singers. Aging can negatively affect the process around performing a music piece and the actions that need to be done. With aging the risk increases that the physical and mental health of the singers goes down, and that health problems arise more frequently. Interviewees report that this results in needing more energy than before to do their job and requiring more rest. The quality that they eventually deliver is still the same as before, but to reach that point there is more time needed, and afterwards the singers often need to rest longer in order to recharge and continue with their next task. Next to that aging affects the self-image and it can be difficult to accept the changes that they are experiencing. All these effects are negative for the performance of the choir, as many of the older singers are not able to do their job the same way and with the same speed as before and as some of their younger colleagues. Through acceptance and finding ways to work with these changes the singers will benefit their career, though they might need to work differently, slower, or rest more.

Aging does have a positive effect on the experience and knowledge of the singers and how the singers in the choir work together. Throughout their career the singers gain more experience and knowledge, which helps them in their job. This knowledge is also beneficial for their younger colleagues, as they are able to learn from the older singers through observation and working together. For the sound that is produced and the image that is portrayed on stage older singers are very valuable as well. They offer a deep and rich type of sound, and the inclusion of older people in a choir gives a more authentic image of a society on stage.

Because aging affects the performance both positively and negatively, it can be argued that it is important to have a choir with an age diversity. Younger singers offer a new, motivating energy and are often in good health, and older singers offer more knowledge and experience, and a different type of voice. This creates a balance: the inexperience of younger singers is balanced out by the knowledge of older singers, and the loss of energy of older singers is balanced out by the new energy of younger singers. So even though aging might have negative effects on the singers, they are still extremely valuable and important to include in a choir. An age diverse choir creates distributed cognition, which ultimately leads to improvement and complementation of skills and abilities. However, it is a complex task to create a choir with distributed cognition. Even though an age diverse group can produce better results compared to a homogenous group, it also brings many challenges with it. A choir would need to deal with different generations and many (sometimes colliding) opinions. Older singers also have a higher risk of health problems and need more support for this. It is then up to an organization to decide if they are able to handle these challenges and obtain improvement and complementation of skills and abilities, or if the challenges will be too much and could worsen their results, making it a better choice to work with a less age diverse choir. Though this research focuses on the specific case of the choir of the NO&B, it is significant for all choirs as it shows the importance of age diversity.

Something that can be hold against the results of this research is the openness of the interviewees. When they are afraid that their age and experiences can be hold against them after presenting the results of this research, they presumably frame their answers slightly more positive. That would mean they maybe experience more problems when aging than what came up in their answers. Because it is more likely that they attenuate their answers than that they exaggerate them, the conclusion about the negative influence aging has on performance can still be trusted.³² The positive influences will stay the same as well, but to get a clearer view on the relation between these two, further research with, for example a larger group of participants, needs to be done. Due to time constraints and the size of this research only five interviews have been conducted.

There are several ways in which this research can be further broadened, to reach an even better and broader understanding of this subject. It can be very valuable to include more

³² Also, the conclusion can still be trusted because before every interview it has been clearly communicated to the interviewees that the results would remain anonymous, and that the research will not be widely shared without their consent.

ages, as this research does not include the age group of 35-55 years. Also, the research question specifically focuses on the choir of the NO&B, but it is very interesting to also conduct similar research with other choirs, to compare different situations. During the interviews the older participants expressed their wish for a lower retirement age which could help them with some of the health problems that arise when aging. The NO&B also has some policies that help older singers and other policy ideas were discussed, like the option to receive financial support for retraining. Which further consequences a lower retirement age could have for the singers and the organization and which other policies can help can be further researched.

The interview guide did not change drastically and the initial questions served as a good starting point for a conversation. Though, the question of how they think a choir should be made up and if they value different ages in a choir was added. Also an important aspect to discuss was their view on the retirement age and the policies, and which change they would like to see. I was however not able to discuss this subject in length in this research, as this calls for separate research with its own research questions.

Another side of this subject which is important to research is the influence of age of the singers on the organization of the choir, in this case the NO&B. Alongside my master thesis I have also conducted research into this topic. This research showed that employing older singers in a choir causes challenges for the organization. However, it is not sufficient to merely push the blame to the government and ask for more money and a lower retirement age to fix their problems. The government can play a role in relieving the pressure that the organization and older singers experience, but the organization, management, and singers all play an important role as well. The management together with the singers need to create more of an open space where the singers feel free to talk about their problems, so that together they can search for a solution. The organization can set aside some money which the singers can use for (re)training. The organization can also put more effort into the promotion of the job of being a choir singer, so it becomes more appealing to younger singers. A more in-depth conclusion can be read in the research paper.³³

³³ Naomi Wierenga, 'The Influence of Aging of Choir Singers on the Dutch National Opera & Ballet' (Utrecht, Utrecht University, 2020).

Bibliography

- Bockma, Harmen. 'Halbe Zijlstra: Er zit pijn in de bezuinigingen, dat klopt'. *De Volkskrant*, 11 June 2011. <https://www.volkskrant.nl/gs-b45a158f>.
- Bryman, Alan. *Social Research Methods*. 5th edition. New York: Oxford University Press, 2016.
- Cook, Nicholas. *Music as Creative Practice*. Oxford University Press, 2018.
- Davids, Julia, and Stephen LaTour. *Vocal Technique: A Guide to Classical and Contemporary Styles for Conductors, Teachers, and Singers, Second Edition*. Waveland Press, 2020.
- Davidson, Jane W., and Lynne Murray. 'Voice Management and the Older Singer'. *The Oxford Handbook of Singing*, 11 April 2019.
- Ericsson, K. Anders, Kiruthiga Nandagopal, and Roy W. Roring. 'Giftedness Viewed from the Expert-Performance Perspective'. *Journal for the Education of the Gifted* 28, no. 3–4 (2005): 287–311.
- Gerdes, Lenny. "'Nederland heeft bijna grootste koordichtheid'". NRC. Accessed 24 April 2020. <https://www.nrc.nl/nieuws/2015/12/21/nederland-heeft-bijna-grootste-koordichtheid-1569210-a38812>.
- Goodman, Elaine. 'Ensemble Performance'. In *Musical Performance: A Guide to Understanding*, edited by John Rink, 153–67. Cambridge: Cambridge University Press, 2002.
- Vrij Nederland. 'Halbe Zijlstra: Niet Raad voor Cultuur maar publiek moet bepalen wat goede kunst is', 12 January 2011. <https://www.vn.nl/halbe-zijlstra-niet-raad-voor-cultuur-maar-publiek-moet-bepalen-wat-goede-kunst-is/>.
- Howat, Roy. 'What Do We Perform?' In *The Practice of Performance: Studies in Musical Interpretation*, edited by John Rink, 3–20. Cambridge: Cambridge University Press, 1995.
- Kersing, Willem. 'De stembandmusculatuur : een histologische en histochemische studie'. Dissertation. 000210157, 1983.
- Kramer, Lawrence. 'Performance'. In *Interpreting Music*, 1st ed., 258–77. University of California Press, 2011.
- 'Kunstsector blij met cultuurplannen ondanks bezuinigingen'. Accessed 22 April 2020. <https://nos.nl/1/2042837>.

- Rink, John. 'Preface'. In *Musical Performance: A Guide to Understanding*, edited by John Rink, xi–xiv. Cambridge: Cambridge University Press, 2002.
- Sataloff, Robert T., and Jane W. Davidson. 'The Older Singer'. *The Oxford Handbook of Music Education, Volume 1*, 13 September 2012.
- Sataloff, Robert Thayer. *Vocal Health and Pedagogy: Science, Assessment, and Treatment, Third Edition*. Plural Publishing, 2017.
- Sawyer, R. Keith. *Group Creativity: Music, Theater, Collaboration*. Mahwah: Taylor & Francis Group, 2003.
- Schütz, Alfred. 'Making Music Together: A Study in Social Relationship'. *Social Research* 18, no. 1 (1951): 76–97.
- Verzekeringsbank, Sociale. 'Uw AOW-leeftijd - Algemene Ouderdomswet - SVB'. Onderwerp, 2 December 2019. <https://www.svb.nl/nl/aow/aow-leeftijd/uw-aow-leeftijd>.
- Whited, Chad, Jarrod Keeler, Leda Scarce, and Seth Cohen. 'The Aging Voice'. In *The Performer's Voice*, edited by Michael S. Benninger, Thomas Murry, and Michael M. Johns, 89–102. San Diego: Plural Publishing, Inc, 2016.
- Wierenga, Naomi. 'The Influence of Aging of Choir Singers on the Dutch National Opera & Ballet'. Utrecht University, 2020.
- Zijlstra presenteert vandaag cultuurbezuinigingen. Accessed 22 April 2020. <https://eenvandaag.avrotros.nl/item/zijlstra-presenteert-vandaag-cultuurbezuinigingen/>.
- Trouw. 'Zijlstra: publiek bepaalt wat goede kunst is', 12 January 2011. <https://www.trouw.nl/gs-b254ab83>.

Appendix

Notes interview A

De stem wordt breder, minder flexibeler. Je kan veel opvangen door het goed te onderhouden.

Iets minder flexibel. Loopjes gaan minder soepel.

Heeft geen invloed op repetities en voorstellingen. Maar meer aandacht is wel nodig. Om te kunnen voldoen aan wat de dirigent vraagt kost het soms meer tijd.

Onderhouden: naar buiten, mediteren, inzingen voor 1 uur. Elke dag. Standaard. Daarnaast wordt coaching gebruikt, pedagogen. Een routineus proces om de stem gaande te houden. Dat meng je met lied repertoire.

5:02 “je kunt het vergelijken misschien met hoe je hebt leren lopen, of als je gaat hardlopen. Nu doe je dat agiler dan bijvoorbeeld als je in de 50 of 60 bent. Dan zal dat een ander tempo hebben, daarmee niet slechter, maar anders.

Dus eigenlijk wat je zegt: het verslechtert niet, maar het heeft soms net wat meer tijd nodig?

Ja misschien zul je een andere afslag moeten nemen met de bagage die je hebt om een dezelfde resultaat te kunnen bereiken. Inderdaad denk ik dat het dus iets meer tijd kost.”

Naarmate je ouder wordt heb je wel meer kennis die je kan gebruiken.

“Bach voer je anders uit dan Verdi, Verdi anders dan Wagner.”

8:15 “Instrument is direct gelieerd aan je persoon, en daar merk ik wel een fragiliteit in als je ouder wordt. De geest blijft jong, het lichaam wordt wat strammer, stroever.”

Maar niet moeilijk om mee om te gaan. Heel blij met de nieuwe jonge mensen die nu in het koor zitten. Het zijn mooie spiegels, brengen een nieuwe klank mee. Het samen musiceren, jongeren en ouderen, geeft een fijn gevoel. Het is een mooie melange. De jongere kijken naar de ouderen, en andersom. Dit was afwezig tijdens de bezuinigingen.

“Ik vind het zelf heel leuk dat er veel meer jong bloed is, dat is geweldig. Dan kan ik mij wel eens verplaatsen in van: ja dat was de leeftijd toen ik hierbinnen kwam. Dat zijn hele mooie spiegels. Zij brengen nieuwe klank mee, dat vind ik zelf ook prettig. Dat geeft mij ook een fijn gevoel, het fijn samen musiceren, jongeren en ouderen. Jongeren die kijken naar de ouderen, ouderen die kijken naar de jongeren, dus een hele mooie melange vind ik. Ik moet

zeggen dat we dat nodig gemist hebben naar aanleiding van de bezuinigingen toentertijd van Zijlstra. Toen was er echt een vacaturestop. Dus in dat opzicht vind ik de aanwezigheid van de jongere generatie heel erg belangrijk voor de koorklank als geheel maar ook verbonden aan de individuele collegialiteit. (...) die jongeren die er zijn verlevendigen en verjongen de klank. Je merkt wel dat je ouder wordt, strammer, stroever wordt. Die jongeren brengen een iets andere energie mee.”

Een mix van allerlei verschillende leeftijden en personen is belangrijk binnen een koor.

De jongeren verlevendigen en verjongen de klank. Die brengen een andere energie.

Gaat niet anders om met jongeren vs. ouderen. Tips geven, kennis uitwisselen zal ook niet door iedereen goed ontvangen worden.

Mentale gezondheid moet ook goed zijn, dingen in het privéleven, zoals corona crisis, kunnen ook effect hebben op je stem. Je kan minder sterk worden. Je put uit techniek.

14:10: “Auf Flügeln des Gesanges. En als je wilt vliegen, moeten die vleugels in balans zijn, anders ben je echt een aangeschoten vogel. Een veertje eruit en het is al moeilijker om te zingen.”

Ze zijn er niet om in een soort schoolbank te zitten, maar om muziek te maken, geen machtspelletjes.

Het koor moet verjongen. Als het niet evenredig verdeeld is qua stemtypes is het uit balans, is het niet 1 hechte groep. De verjonging genereert meer energie om ook langer door te werken.

21:16

Rond je 62e moet je eruit. Ballet heeft een pot waarmee ze zich kunnen laten omscholen.

Tijdens de bezuinigingen heeft het bedrijf dit niet opgepakt voor het koor. Tussen de 62 en 64, dan moet je er echt uit.

22:00 “Dat komt omdat de stem echt strammer wordt, stroever wordt, ouder wordt, dat merk je gewoon. Mijn klank is niet meer hetzelfde met een opname van zeg 20 jaar geleden. Dan merk je ja die stem is echt wel wat ouder geworden. Dat merk je.”

Sporten kan wel invloed hebben, maar je wordt toch ouder en het zal veranderen.

Ook de druk in het vak, kruipen, rennen, kleding. Het is een heel intensief vak.

De passie is onbetaalbaar. Je ontstijgt jezelf zodra je de voorstelling doet. Dat geeft ook energie.

25:12 stel dat je je kan omscholen dan had hij dat al eerder gedaan, nu doet hij dat zelf, een studie.

Nieuw beleid moet uit de overheid en organisatie komen.

27:30

Er is een tijd geweest dat er een groep was die het alleen maar deed voor het geld, en niet voor de passie, de muziek. Dat frustrert bij de andere koorleden. Als ze niet serieus zijn, niet aantekeningen maken, de stem niet onderhouden, dan is dat zwaar.

29:09 “we hebben 1 product, samen te doen, maar toch met een verscheidenheid aan mensen. En die eenheid in verscheidenheid is een hele klus, omdat niet iedereen hetzelfde is. Dat is dus ook loodzwaar, om die eenheid in verscheidenheid toch te kunnen doen klinken en naar buiten toe te kunnen doen uitstralen.”

32:00 ouderenbeleid

Bijna niemand haalt het, die leeftijd. Daarom is dat beleid er gekomen. Het is goed om even afstand te kunnen nemen van alle hectiek. De tijd en afstand maken dat je presteren tijdens het werk beter wordt.

Ouderen ontlasten kan ook door heb iets minder repetities te laten doen.

Als de pensioenleeftijd omlaag zou gaan, is het ouderenbeleid niet nodig. Dan heb je er zicht op en kan je het beter volhouden. 36:20 dan is het overzichtelijker. Als hij Zauberflote al 4 keer heeft gedaan, kunnen de ouderen de eerste repetities niet meedoen. Indeling repetities wat minder repeteren. Als je ouderenbeleid afschaft is dat een substituuut, zodat je toch nog tijd en afstand kan nemen.

Notes interview B

Merkt niet veel veranderingen op in haar stem, maar realiseert dat het voor iedereen verschilt.

Het is niet alleen de stem die ouder wordt, maar het hele lichaam wordt ouder. Daar merkt ze wel dat ze sneller moe wordt, en langer de tijd nodig heeft om te herstellen

2:30 “Ja je wordt natuurlijk ouder. Dus je merkt aan je lijf dat je sneller moe bent, dat je langer tijd nodig hebt om te herstellen als je ziek bent geweest of een blessure hebt. En dat soort dingen zijn natuurlijk heel bepalend of je goed kunt blijven zingen. Dat is bij iedereen hetzelfde, iedereen wordt ouder, en iedereen krijgt last van pijntjes en spieren, en dat heeft ook invloed op je stem.”

Bij vrouwen speelt de overgang een belangrijke rol, kan invloed hebben op je stem. Je slijmvliezen drogen uit, je hormonen wisselen, stemmingswisselingen.

Ze is onzekerder nu ze ouder is, ook door de overgang. 3:40 “want je gaat je natuurlijk ook afvragen, kan ik het nog wel dat zingen. En je werkt natuurlijk ook vaak met jongere collega’s, en dan ga je je ook afvragen, hoe gaan die aankijken tegen mij? Want vroeger als je het over oudere zangers had dan zei je je kan niet meer zingen boven je 60e. En tegenwoordig moet je wel, dus wordt dat probleem ook duidelijker. En ja je je toch afvragen wat vinden ze ervan en functioneer ik nog wel goed? Dat is ook iets wat mee gaat spelen, dat je iets onzekerder wordt.”

Als operazanger sta je altijd op het toneel. Zwaardere lichamelijke uitdagingen vergeleken met een omroepkoor. Schuin toneel, lang staan, lange uren dat je fysiek actief bent. Dat ga je voelen als je ouder wordt.

Je hebt vaak een warm kostuum aan, en tijdens de overgang is dat niet altijd prettig. Een enorme belemmering in het werk. Lastig om vol te houden. Nu is ze door de overgang heen en nu gaat dat weer makkelijker.

Ook moet voor een operazanger alles uit het hoofd. Als je ouder wordt wordt het geheugen ook wat minder. Het leren is een extra belasting.

Er is vaak meer hersteltijd nodig als je ouder wordt. Werken op onregelmatige tijden en avonden, de dag daarna heb je langer de tijd nodig om te herstellen.

De pure zangkwaliteit vindt ze nog steeds goed genoeg. Ze kan nog doen wat er gevraagd wordt. Maar het kost meer energie.

7:50 “in mijn geval heb ik het idee, want ja dat is voor jezelf natuurlijk moeilijk in te schatten, maar ik heb het idee dat mijn pure zangkwaliteit nog goed genoeg is, dat ik het technisch nog aankan, dat ik kan doen ook wat er gevraagd wordt. Dus gelukkig heb ik dat probleem niet. Maar je merkt dat het meer energie gaat kosten. Je kan natuurlijk heel veel doen om fit te blijven, en ik doe veel aan fietsen, hardlopen en fitnessen, al dat soort dingen. Maar je wordt toch ouder, je lichaam wordt ouder. Maar echt puur gezien zang technisch heb ik er nog geen last van. Ik weet niet hoe het over, ik moet nog zeven jaar door, dus ik weet niet hoe het dan is, maar op het ogenblik, en dat valt mij mee, heb ik daar weinig last van. Dus dan is het eigenlijk alleen de onzekerheid of je het nog kunt, maar tot nu toe lukt het nog.”

8:50 “het is natuurlijk ook een hele mentale belasting ons werk. Je moet altijd werken met heel veel mensen op elkaar. Ook met mensen met wie je al jaren samen werkt, en met de een gaat dat beter dan de andere. Dus je merkt ook dat je mentaal ook wel eens moe wordt, dat je geen zin hebt in al die energieën om je heen. Maar dat zal ook met de ouderdom en met je persoonlijkheid te maken hebben denk ik.”

Regisseurs en dirigenten hebben hun eigen producties en die vinden dat als enige belangrijk. Maar zij moeten zeven of acht producties in een seizoen doen. De regisseurs zetten hun productie op één en dat kan wel zwaar zijn.

Het ouderenbeleid werkt heel goed zodat je kan kiezen dat je een keer niet een productie gaat doen. Normaal moet je alles doen, nu krijg je wat meer keuzevrijheid. De keuze gaat vaak naar een herhalende productie niet weer opnieuw te doen.

Ze hebben het er veel over gehad of er nog andere mogelijkheden waren, maar er is niet veel mogelijk om zangers te ontlasten. Vroeger was de VUT er, maar nu niet meer. Doormiddel van het OB kunnen zangers nog wel de pensioenleeftijd halen.

12:15 pensioenleeftijd moet omlaag. Prepensioen regeling opzetten. Het kost vooral veel geld. 67 is voor een zanger veel te hoog. Haast geen enkele zanger zal dat zonder problemen kunnen bereiken. “67 is eigenlijk ridicuul voor een zanger.”

“Het is natuurlijk ook een raar beroep. Eigenlijk ben je een topsporter, maar van topsporters weet je dat ze nooit tot een hoge leeftijd hun beroep kunnen beoefenen. Maar voor topsporters en dansers vinden we het heel normaal als ze eind 30 stoppen. Het probleem met zangers is dat ze vaak pas op hun 30e beginnen, echt professioneel. Pas op hun 40e zijn ze op

hun top. Dus je kan niet zeggen nou op m'n 40e ga ik er weer uit, want dan heb je nog zeker 10-15 jaar dat je echt op je top presteert. Dus het zou een hele rare regeling zijn als we op onze 40e eruit moesten. Maar 67 is weer te veel van het goede. Ik denk dat ze daar op een gegeven moment ook wel achter komen; je krijgt natuurlijk toch te maken met ziekteverzuim en slijtage aan knieën bijvoorbeeld. Dus dat zal heel moeilijk worden. Maar voorlopig is er niet echt een andere oplossing. Dus we proberen zeker door het ouderenbeleid goed in te zetten weer zoveel mogelijk mensen zo lang mogelijk te laten doorgaan.”

14:35 65 is de uiterste grens qua pensioen. De meeste mensen zouden graag stoppen op hun 63e /64e. Je kan met je pensioenfonds hierover afspraken maken maar dat kost geld.

Het zelfbeeld verandert niet, maar het beeld dat ze denkt dat andere mensen hebben. Het is vaak niet zo, maar dat denk je soms. Mensen houden rekening met elkaar en als iemand problemen heeft helpen ze elkaar. Zowel de leiding als de collega's houden rekening met lastige situaties.

16:45 “Elke repetitie moet je presteren. Je bent altijd bang dat de koordirigent of dat je collega naast je zegt van nou, dat klonk vandaag toch iets minder lekker dan anders. En dat wil je niet, je wilt elke keer zo goed mogelijk overkomen. Dat is ook best zwaar dat je altijd moet presteren. Aan de andere kant krijg je ook veel energie door zingen, je maakt veel positieve hormonen vrij door te zingen. Dus dat geeft ook een boost als je met z'n allen een goed product aflevert.”

Geen verschil in omgang met jongere en oudere zangers.

Opbouw is niet goed omdat er een lange tijd een vacaturestop is geweest. Grote groep ouderen.

19:25 een vaste kern is zeer belangrijk in een professioneel koor. Het moet ook in balans zijn, door de bezuinigingen waren er heel weinig van 1 stemgroep.

21:40 een divers koor qua leeftijd is ook zeer belangrijk. Het koor moet ook een afspiegeling zijn van de maatschappij. Alleen maar jongere mensen is ook niet wenselijk. Voor een regisseur is een diverse groep belangrijk. Ook voor de klank is het nodig. Jongere klinken jonger, en voor het fundament zijn rijkere stemmen nodig. Bij het aannamebeleid is het ook belangrijk dat verschillende mensen worden aangenomen, zodat je niet een grote groep van dezelfde leeftijd hebt.

“Jazeker dat is heel erg belangrijk. Wij moeten ook heel vaak een afspiegeling van de maatschappij spelen en het is dan een beetje raar als je alleen maar oude mensen of alleen maar jongeren. Alleen maar jongeren zou ook niet goed zijn, want die gedragen zich op een andere manier, die lopen op een andere manier, dus ik denk dat het ook heel belangrijk voor een regisseur is dat zo’n groep uit meerdere types en leeftijden bestaat. Ook voor de klank, je merkt nu, nu er jonge mensen bij komen, dat die stemmen toch soms nog niet helemaal ontwikkeld zijn en wat jonger klinken. Voor het fundament heb je wat rijkere stemmen nodig die echt wel helemaal uitgegroeid zijn, die geven een andere klankkleur. Dus ja ik denk dat het in alle opzichten belangrijk is dat het een diverse groep is. En het is ook met het aannamebeleid belangrijk dat ze verschillende leeftijden aannemen, niet alleen maar jonge mensen. Want toen ik aangenomen werd, werd er een hele groep jonge mensen aangenomen en die zijn nu allemaal tegelijk oud, dat is ook niet goed. Je moet zorgen dat het over de loop van de jaren altijd verdeeld blijft.”

23:02 qua repertoirekennis groei je enorm. Alles wat je doet draagt bij aan je kennis.

Vaak zijn er maar één à twee producties per seizoen die nieuw zijn. Oude producties zitten toch nog in je geheugen, dus pak je dingen sneller op. Dat gaat makkelijker. Niks is meer echt nieuw. Dat helpt veel, het scheelt tijd en energie. Voordeel en nadeel, want je kan wel is verveeld raken, het geeft geen nieuwe energie. Niet veel uitdagingen meer.

26:10 stem onderhouding is niet veranderd. Goede basistechniek sinds dat ze jong is, dus haar stem doet het altijd wel. Ze doet niet veel om het op peil te houden. Dit verschilt natuurlijk per persoon. Voor lagere stemmen is dit vaak wel een punt, hogere stemmen minder.

Lichamelijk probeert ze fit te blijven. Dit zorgt wel dat ze sneller kan herstellen qua lichaam.

30:15 de focus verandert als je ouder wordt. Eerst focus je op je carrière, maar nu meer op je thuissituatie. Meer bezig met wat er na het zingen komt. Er is op dit moment ook niet meer echt sprake van een carrière.

30:30 Geld voor omscholing is niet handig, omdat je eigenlijk daar pas mee zou beginnen als je boven de 55 bent. Als je jong bent wil je alleen maar zingen en wil je niet gaan omscholen. Iets ernaast doen is lastig omdat je hele onregelmatige werktijden hebt. Boven de 55 kun je vaak geen werk meer vinden op hoog niveau. Ook kost omscholing vier of vijf jaar. Het zou dus niet een universele oplossing zijn.

Notes interview C

Je zangstem is verbonden met je lichaam. Het is een deel van je instrumentarium. Als je ouder wordt veranderd je lichaam en daarmee ook je stem.

Het is niet alleen ten ongunste.

Het is een fysiek beroep. Ook qua tijdsdruk is het zwaar. Twee repetities en dan nog een voorstelling 's avonds, ook in het weekend werken.

De stem is geen systeem. Je kan er geen kwartje in gooien en dat het dan werkt.

09:50 “De hoogte wordt ietsje minder. Ik vind dat ook vervelend, in de zin van dat ik gewoon die kwaliteit wil leveren. En als ik dat niet kan, dan laat ik hem gewoon soms weg. (...) Een c daar denk ik geeneens over na, een b is er af en toe, bes oke, a oke, maar dat is wel een beetje mijn grens. En dat was vroeger misschien ook, maar dan had ik toch nog een soort fysieke mogelijkheid om dat te overleven. Je wordt ook steeds slimmer, als ik hier nou een hele tijd mijzelf wel ga zitten pushen dan ben ik na een dag mijn stem kwijt. Dat wil ik nooit meemaken.”

10:50 “Ik heb ook geleerd om die stem zelf aan het woord te laten. Daarvoor was het toch meer wat ik dacht te moeten doen om die stem te laten klinken. Je probeert dan een soort systeem te vinden, als ik nou dit of dat doe, dan krijg ik wel die stem zo. En dat lukt ook ten dele, maar de basis moet zijn dat de stembanden dat zelf kunnen. Ze geven zelf aan hoe ze moeten klinken, of hoe ze kunnen klinken in vrijheid. En vanuit die vrijheid kan je verder groeien. En daar krijg je de souplesse of de zuiverheid of de timing kan je weer terugkrijgen. Daar ben ik enerzijds sterker in geworden, maar anderzijds merk ik dat je daar toch wel voorzichtig mee moet omgaan. Omdat als je ouder bent je je grenzen toch wat sneller tegenkomt. Dus 's ochtends zing ik nog heerlijk in het koor de sterren van de hemel, en 's middags doe ik het een tandje rustiger. Het is ook per dag verschillend. (...) Vroeger deed ik gewoon alles en gooide ik me overal in, en dacht ik nooit na of ik het wel of niet kon. Het ging gewoon.”

13:00 “Als je het wil verleggen naar de sport; ik zie hier vaak kinderen buiten spelen, en die springen over dingen heen of springen van dingen af. Ik moet nu gewoon rustig kijken: waar ga ik heen springen, als ik al spring. Ik spring niet meer zo makkelijk over een hekje heen.”

15:00 “Je moet natuurlijk toch meegaan, je moet zelf ook een flexibiliteit hebben. Want ja, ik kan wel willen dat ik nog 20, 30, 40 was, maar dat is gewoon niet zo.”

Ouderenbeleid, herstellen na een repetitie

15:30 “Ik heb [het ouderenbeleid] echt nodig om tot rust te komen, al is het alleen maar in je kop. Ook puur fysiek.”

Vaak nu wel wat extra hersteltijd nodig na intensieve inspanningen.

Het is soms wel lastig om toe te geven dat het niet meer gaat.

23:20 “Ben je in staat om jezelf in de spiegel aan te kijken? Dat is wat ik ook steeds meer leer nu ik ouder word, ook dankzij mijn coach, die is daar heel erg mee bezig. Dat je niet blijft hangen in vroeger ging het zo dus nu doe ik dat ook. (...) Ik probeer iedere keer heel eerlijk voor mijzelf te zijn, ook als ik er niet goed mee om ga. Als ik denk, ja nu laat ik me te veel verleiden door hangen, of in piekermodus blijven zitten. Dat moet je af en toe ook toe staan, je niet als maar zeggen ik heb nergens last van, nee met mij gaat het goed. (...)

En je merkt als je eerlijk naar jezelf kijkt en dingen accepteert dat het dan ook beter gaat om er mee om te gaan?

Ja voor mij wel. Voor mij persoonlijk heb ik door het zingen geef ik mij een kans om te groeien. Je bent zo geconfronteerd met jezelf en met je beperkingen daarin. Ook met je goede kanten, laat ik dat niet overslaan. Je komt je totaalplaatje zo tegen, want je stem reageert overal op. Of je verdrietig bent, of je boos bent, of je heel blij bent, of je bekaf bent, of je ergens de pest over in hebt, of ongekende dingen, alles merkt de stem. En dan kan je zeggen, ik ga gewoon doorzingen, maar dat heeft ook weer zijn consequenties, als dat niet vrij is. Je zult toch moeten onderzoeken wat er aan de hand is.”

Eerlijk naar jezelf kijken, accepteren dat het niet meer gaat zoals vroeger helpt. Je vecht niet tegen veranderingen, maar leert er mee om te gaan.

29:00 muzikale kennis en expertise is groter geworden, veel ervaring opgedaan.

36:45 je geeft geen tips aan andere, alleen als er om gevraagd wordt. Tips of aanbevelingen worden niet gewaardeerd. Je moet elkaar respecteren en ze op hun manier hun emoties laten uitten.

46:10 leeftijdsgrens 60. Voor een sopraan en tenor is dit zeker nodig. De grens moet zeker omlaag, 67 is te hoog.

47:00 “Als je het vergelijkt met sporters of dansers, er zijn enkele die het redden tot hun 40e, en die gaan dan nog heel goed mee. Maar op een gegeven moment is het toch op. Er hoeft maar iets te gebeuren en ze zijn geblesseerd. En dat is voor zangers natuurlijk ook. En dan kan je zeggen ja in zo’n koor dan gaan ze gewoon minder doen, maar dat schiet natuurlijk niet op. Dan heb je gewoon een hele bult van mensen die maar minder doen en amper echt bij kunnen dragen. Dat is niet de bedoeling. Dan ben je een soort bühnevulling.”

Een gemixte groep is het beste.

48:30 qua klank ligt het er natuurlijk aan wat voor koor je wilt, wat voor soort kleur je wil. Bij opera is het wel mooi om wat bodem en bloed erin te hebben.

50:10 “Als ik persoonlijk de dirigent zou zijn, dan zou een middenmoot van tussen de 30 en 50 zou het sterkst moeten zijn, en dan een paar voor een snufje extra kruid zeg maar daarboven. En dat is nu niet zo, nu is het grootste deel tussen 55 en 65, en een paar daaronder.”

51:40 “Ik denk dat [omscholing] een geweldig plan zou zijn. (...) De mogelijkheid krijg je dan vanaf je 50e of 55e.”

Er was hier ooit een plan voor maar veel waren hierop tegen. Dat geeft mij een kans om te kijken wat ik verder ga doen in mijn leven.

Het is wel lastig om nu (65) een nieuwe baan te vinden, dus dan is het goed om het al op je 50e te beginnen.

56:00 verschillende opties om nog te kunnen doen.

1:00:00 als iedereen die optie krijgt kunnen ze zelf kiezen wat ze gaan willen doen.

Notes interview D

Verwacht dat hij in staat is om dit werk te blijven doen tot zijn pensioen. Wel als de regelingen blijven zoals ze nu zijn. Als je goed aan je stem blijft werken is het goed vol te houden.

2:30 Het is afwisselend werk, maar hij hoort ook mensen zeggen dat het eentonig kan zijn. Je moet dus jezelf blijven uitdagen.

2:50 stem onderhouden. Hij heeft nog steeds zangles, hij begint nu pas zijn stem te begrijpen. Hij put hier ook veel energie uit en heeft hier veel plezier in.

4:50 pensioen en ob. “Het interessante en het lastige aan een koor is dat het vaak ‘de soldaten’ op het toneel, of ze zijn ‘het volk’. Dus het moet ook een soort van doorsnee hebben. Ik heb wel vaker met een jonger koor gezongen, en daar zie je op de foto’s dat het een jonger koor is, dat ziet er ook wel raar uit. Je hebt helemaal niet meer het idee dat het een homogene groep is of dat het een interessante doorsnee is van de samenleving. Dat is wat ik ook altijd heel grappig vind dat als je een musical kijkt, daar zie je altijd jonge mensen, die dan ook wel eens oudere mensen moeten spelen. Dus daar zit een dubieus iets in. Het mes snijdt enorm aan twee kanten, dat je echt mensen nodig hebt voor je toneelbeeld en de klank in het koor, alleen maar jonge mensen klinkt ook heel anders. En aan de andere kant, voor sommige mensen wordt het echt lastig. Als je last hebt van je heup dan is het lastig om dit werk vol te houden, muzikale repetities zijn prima, maar het gaat toch om wat we op het toneel doen, en daar is het wel veel staan en veel kunnen bewegen en veel doen. Het is een hele individuele weg daarin. Ik heb het daar met mijn vriendin over gehad, stel je nou voor je gaat toch ergens heen dat je een nieuwe knie krijgt, wat zou je dan doen, hoe zou je dat dan proberen te regelen. Er zijn natuurlijk een hele hoop manieren waarop je daar nog wel in kan dienen. Bijvoorbeeld een stapje terugnemen in je werk is daar iets in. Dat je bijvoorbeeld 60% van je baan doet om de druk er wat vanaf te halen. Dus ik denk dat daarin ook de opties nog groot zijn. Ik vind de huidige verjonging die in het koor plaats vindt wel positieve instelling. Want je merkt ook aan de oude rotten in het vak dat zij meer energie halen uit jonge mensen om zich heen. Dus dat dat ook nog kan bijdragen aan het hen erdoorheen halen.”

7:11 belangrijk dat een koor bestaat uit een diverse groep van mensen. “Ja ik vind het heel belangrijk dat het bestaat uit een diverse groep van mensen. Niet alleen om een doorsnee te geven maar ook om ervaring mee te geven. Kijk, als je met een koor staat met alleen maar

jonge mensen, dan is de energie heel hoog, maar die kennen niet het slaan van de zweep op en om het toneel en de omgangsregelingen. En als iemand er al twintig jaar zit dan haak je daar wat makkelijker op in. Bijvoorbeeld nu in dat hele lock down gedoe, zolang wij niet samen zingen dan wordt dat niet onderhouden dat wij samen zingen. Maar als je koor hebt wat al op zichzelf staat, wat al langer samenwerkt (...). Je haakt makkelijk in op een groep die goed samenwerkt. Mensen die daar al wat langer zitten weten al wat beter hoe ze die samenwerking moeten plakken. Als je een koor hebt wat pas een jaar bestaat dan hoor dat dat pas een jaar bestaat, met jonge mensen. Omdat je merkt dat die nog niet zo op elkaar ingespeeld zijn. En daarin is die structuur van DNO ook zo gaaf dat er gewoon veel mensen zijn die er al lang zitten. Dat het niet op oproepbasis is, zoals bijvoorbeeld Cappella en NKK nu genoodzaakt zijn om te doen. Hoewel je wel vast blijft houden aan bepaalde freelancers, maar in principe zouden zij elk jaar een nieuwe koorsamenstelling kunnen neerzetten. En juist dat soort van hart van dat vaste koor is daarin heel mooi, om die basiskwaliteit garantie te stellen.”

9:30 de goede samenwerking hoor je ook terug in de klank.

9:45 verschil samenwerking oude en jonge koorzangers. Jongere koorzangers vinden alles nog leuk, en hebben altijd zin in alles. Ze zijn nog niet weggeslurpt in de businesskant van het koor. Dat kan tegen je werken. Jonge zangers hebben nog vers in geheugen dat er heel weinig plek is op de arbeidsmarkt. Je bent gelukkig met een baan. Het enthousiasme is bij sommige mensen wat verder te zoeken. Het negativisme kan soms wat overheersen. Weer met die regisseur of die dirigent of die productie. Jonge zangers zijn blij dat ze überhaupt een heel seizoen kunnen zingen. De klappen van de zweep kunnen ook tegenwerken. Dat hebben we wel gezien, moet dat nog een keer, ja dat moet nog een keer. De jongere garde heeft overal nog zin in.

13:00 de positieve energie kan mensen echt uit de instelling halen. De energie kan ze mee halen in het blij zijn dat je dit als baan kan doen.

“En merk je dat jullie als jongere zangers dan wat verandering in die negativiteit kunnen brengen?”

Ja, ik hoor dat ook veel als feedback. Dat onze positieve energie echt mensen daaruit kan halen. Wij hebben de mooiste baan in de wereld, want wij hebben iets wat wij heel gaaf vonden, namelijk zingen, tot een hoger niveau getild, professioneel zingen. Dus we verdienen ons geld met wat we heel leuk vinden om te doen. En ik snap dat je privé interventies soms

daarentegen spreken, dat je thuis in de knoop zit, dat je moeder overlijdt, je moet wel altijd. Maar we hebben wel – voor ons – de mooiste baan van de wereld. En ik vind het dan ook altijd heel erg pijnlijk om te zien, ik heb wel eens vaker bij plekken gezongen waar mensen vast gerot zitten en chagrijnig worden, en niet meer door hebben hoe bevoorrecht ze zijn dat ze dit kunnen doen, dat ze niet een carrière switch hebben moeten doen, of niet genoeg moeten nemen met minder dan een bijstandsuitkering salaris, wat je vaak als muzikant/zanger wel hebt als je niet een baan hebt of niet wereldberoemd bent. Maar ik hoor veel als feedback dat onze energie ze daarin mee haalt. Dat is erg fijn.”

14:40 expertise. “Het is net als autorijden, dat leer je ook pas als je je rijbewijs hebt, echt. Daarvoor weet je hoe het moet, en dan pas leer je hoe het werkt. Dan pas weet je hoe frustrerend het is om te rijden in de spits. Dat is met zingen precies zo.’ ‘er is ook onder de oudere garde, onder de wat meer gesettelde mensen wat minder bewijs-drang. Op het moment dat die bewijsdrang uitgeschakeld is, krijg je makkelijker toegang tot de kennis van iemand in plaats van de ‘kijk mij nou eens weten’ kennis van iemand. Dus op het moment dat iemand op zijn plek is, tevreden is, en gewoon zit te zingen, is die een stuk muzikaler dan als die denkt ‘ik moet laten zien dat ik heel goed kan zingen’. En ik denk dus wel degelijk dat met het samenwerken en met hoe je je stem inzet, met hoeveel je kan markeren tijdens een repetitie, met dynamiek verschillen, met uitspraak, met een hele hoop kan je enorm veel leren van naast iemand zitten die het al langer doet. En daar moet je natuurlijk wel jezelf in weten te shielden dat je niet de verkeerde dingen overneemt van iemand. Maar daar heb je je natuurlijk zelf wel mee bewapend op het conservatorium door te weten wat wel en niet goed is. En als je naar je eigen stem en gevoel blijft luisteren dat je alleen de juiste dingen weet op te pakken.”

17:12 wisselwerking

17:30 het is een rare situatie dat je in een koor zingt met iemand die je grootvader kan zijn. Maar je hebt precies dezelfde baan, dezelfde functie, daar zit geen gradatie in. Dat haalt het leeftijdsstigma ook er weer wat af, enigszins. Bij veel banen moet je mee evalueren, nieuwe systemen leren. Maar zingen blijft zingen. Iedereen is gelijk als ze aan het zingen zijn, je maakt met elkaar een koorklank.

Het kan ook lastig zijn dat er een nieuw jong iemand binnenkomt die dan gelijk is aan je, terwijl jij er al heel lang zit met veel ervaring.

20:40 maar een divers koor is wel nodig, om een mix te hebben van verschillende stemmen.

22:40 pensioenleeftijd, op een gegeven moment is het niet meer te doen.

Door de bezuinigingen is het koor in zijn totaliteit ouder geworden.

24:10 vaste kern is belangrijk, om die zekerheid te kunnen bieden.

Enschede, opera zuid, NKK waren vaste koren.

Notes interview E

0:35 Kan dit werk blijven doen als ze daarnaast ook andere projecten kan blijven doen.

“Om mijn creativiteit en initiatief niet te verliezen. Om blijven te oefenen bij andere projecten.’

1:55 “Er is natuurlijk een leeftijdsverschil. Het momentum van mij, de nieuwe generatie van zangers bij DNO, die zijn totaal van een andere eeuw. En dat is veel te merken. Dus qua snelheid, qua manier van denken, qua initiatief, qua het durven, ambitie ook.

De jongere generatie is meer gewend aan sneller resultaten zien. Het werk wordt dus ook zeer beïnvloedt door de media, de snelheid van data.

De jongere zangers zijn wat meer bereid om energie in alle kleine dingen te steken.

5:10 “Nee, ik denk het niet, op dit moment hebben we heel weinig jongere zangers. We hebben een grote minoriteit. De majoriteit gaat het tempo van het koor bepalen.”

5:40 wel belangrijk dat een koor bestaat uit een diverse groep van mensen. Er wordt nu meer op gelet dat er diversiteit in het koor komt, qua leeftijden, landen, en cultuur.

7:30 “Des te meer visies er in een groep komen, des te moeilijker het wordt om samen akkoord te gaan met iets. Maar ik hoop dat het wel op een positieve manier uitkomt.

Denk je dat het dan beter is om een koor te hebben met een groep die bestaat uit dezelfde soort mensen, of denk je dat het beter is als het een diverse groep is?

Persoonlijk vind ik als het een diverse groep is. Een groep met mensen die heel erg op elkaar lijken kan heel makkelijk zijn, ook heel saai. Maar heel makkelijk te sturen. Hoewel ook een groep met diverse visies en culturen moeilijker te sturen kan zijn, maar er is daar juist ook meer spanning en je kan daar meer pit in krijgen.”

Koor nu is nog niet in balans qua diversiteit. Er zijn ook mensen die daar staan omdat ze worden betaald, maar niet omdat ze willen presteren.

10:00 “De opera heeft in vorige jaren in hetzelfde rondje gerend die niet voor verandering stond. Dat bepaalt ook uiteindelijk de manier van werken binnen en de motivatie makkelijker weg kan vallen. Heel veel dingen waren niet goed geregeld, daarmee verlies je ook de motivatie van de werknemers. Het is niet persé leeftijd, ik zie ook oudere collega's die de

motivatie nog wel hebben of terug hebben gekregen. Dus het kunnen verschillende factoren zijn.

Hoe hebben zij die motivatie teruggekregen?

Ik weet van een paar collega's dat de nieuwe directie echt een nieuwe visie heeft gebracht en een nieuwe toekomst heeft laten zien. Ook veranderingen binnen het bedrijf heeft nieuwe motivatie gebracht, ook angst, want sommigen gingen weg, maar er zijn ook nieuwe mensen binnen gekomen. Dus er is nieuwe lucht gekomen, nieuwe initiatieven, nieuwe projecten, nieuwe mensen, nieuwe regisseurs, nieuwe zangers, dat heeft ook wel de spanning en motivatie teruggebracht.

Dus doorstroming en nieuwe mensen bij het koor helpt?

Ja, en veranderingen binnen het bedrijf helpt.”

12:20 skills zijn omhooggegaan gedurende carrière. Repeteert met mensen uit de top van de operawereld, daar leert ze veel van. Staat open om nieuwe dingen te leren tijdens repetities, dat is waardevol.

15:30 “Ik leer van degene die iets te leren heeft.”

16:00 “Geeft het jou meer energie als je samenwerkt met oudere zangers die ook de motivatie hebben om nog nieuwe dingen te leren?

Ja zeker, daar ben ik altijd op zoek naar.

Hoe merk je dat dat jou helpt?

Het maakt het werk prettig. Ze vertellen je bijvoorbeeld ook als er een oude productie is, wat er toen gebeurd is en dat is ook fijn om te horen. Of die ervaringen van toen, of er iets grappigs of iets ernstigs is gebeurd. Dat leer ik ook van hen.”

17:30 “Het is wel te doen, zo lang men zich bewust maakt van het goed onderhouden van hun instrument. Ik heb ook in andere koren gewerkt, ik zie ook als mensen ouder worden dat ze soms minder oppassen of zorgen, en daar komen dus ook de moeilijkheden, als je 60 of 62 of 64 wordt. Zolang je weet dat je instrument, en je instrument betekent je geest, je lichaam, je bewegingspatroon, en de techniek, als je dat blijft door ontwikkelen, dat dat allemaal kan. Als je dat niet doet is het zeker dat het bij je 56e erg moeilijk gaat worden.”

20:30 dicht bij de kunst blijven is belangrijk om je instrument te onderhouden, blijven leren. Op die manier onderhoud je je geest ook. Het kan heel saai worden als je door het seizoen loopt zonder te weten wat er eigenlijk echt gebeurt, wat is het verhaal. Anders word je een machine.

21:55 je moet je creativiteit en initiatief een beetje inleveren als je in een koor werkt. Als je dus in andere projecten werkt kan je daar je talenten levend houden. Het kan vermoeiend zijn als je een schaap in een kudde wordt. De een heeft een boerderij, de ander doet nu nog een nieuwe studie. Die zijn heel gemotiveerd en optimistisch als ze naar werk komen. Degene die alleen maar dit werk doen en verder niks, die vallen in een spiraal. Dat zie ik wel duidelijk in de groep.

24:30 ze krijgen de tijd doormiddel van het OB om ook andere dingen te doen. Maar er moet niet te veel tijd komen, dat is ten nadele van het koor zelf en het bedrijf, dan moet er ook iemand ingehuurd worden, terwijl de ander ook nog wordt doorbetaald.